

ството на издателство „Хиронимус“. В това издателство са отпечатани по-голямата част от представените тук и много от публикуваните досега българистични изследвания. То даде път и на книгата на

Гунтер М. Михел „Пловдивското евангелие“, което е сред най-значителните приноси на езиковедската българистика във ФРГ от последните години.

НОВ ЗНАЧИТЕЛЕН ТРУД ЗА КНИЖОВНИЯ ЖИВОТ ПРЕЗ ЕПОХАТА НА БЪЛГАРСКОТО НАЦИОНАЛНО ВЪЗРАЖДАНЕ

(„ПИСАТЕЛ — ТВОРБА — ВЪЗПРИЕМАТЕЛ ПРЕЗ БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ“ ОТ ДОЧО ЛЕКОВ. С., „Народна просвета“, 1988)

Автор вече на редица изследвания по проблемите на българската възрожденска литература, в новия си труд проф. Д. Леков подхваща един нов проблем — извънредно интересен и актуален, — който в последно време привлича все повече вниманието на литературоведи и културолози. Макар и други да са се спирали в един или друг план на този проблем — взаимоотношението между писател, творба и възприемател, — трябва да се признае, че за първи път Леков го разглежда в неговата всеобхватност и върху основата на богат и разнообразен материал, пацерпан от най-различни източници, които авторът детайлно познава и вешо анализира, и които са така необходими за разбиране на всички ония процеси и явления, характерни за книжовния живот на времето.

Да се проследят взаимоотношенията между писателя, неговото творчество и възприемането му от съвременниците и следващите поколения, това означава по същество да бъдат обхванати и осветлени много и различни страни и компоненти на литературния, пък и на духовния живот изобщо. И още — да се види как и доколко замисълът на писателя е бил в съзвучие с душевността на читателя, да се проследи резонансът на творбата в съзнанието на възприематели — толкова различни по социална и духовна формация, по житейски занимания и нравствено-естетически потребности. Ето защо разглежданият труд представлява по същество цялостен аналитичен и синтетичен обзор на възрожденската книжнина, с всички ония основни предпоставки от обективно-историческо и индивидуално-психологическо естество, които обуславят нейното съдържание, жанрови форми, граждански патос и национално звучене. Толкова повече, че именно тя, литературата, разбирана най-широко, представлява основен компонент на формиращата се нова национална култура. И очевидно комплексността и многоаспектността на задачата, която си е поставил Леков, са предопределили и подхода му при систематизирането и интерпретирането на разнообразния материал, при осветляването на по-общите и по-специфичните закономерности, които характеризират духовното ни възрождане. Този подход по необходимост съчетава историко-литературни, социологически, културно-естетически, народностно-психологически трактовки. Все по същата необходимост са използвани и принципите на рецептивната естетика, а и на теорията на информацията — принципи, които в последно време стават все по-актуални. Именно този по-комплексен подход е дал възможност на автора да надзърне в много области на духовно-интелектуалния живот не само на възрожденската

епоха, но и да ни подсказва за предходни процеси и явления, за да се получи една богата картина от факти и наблюдения, от анализи, характеристики и обобщения, които ни помагат да почувствуваме по-цялостно атмосферата и тенденциите на времето.

Сметнал за необходимо да хвърли и ретроспективен поглед назад, за да види как се открояват тези взаимоотношения в средновековната литература и в литературата на „Прехода“ (термин, с който той означава времето на XVII и първата половина на XVIII в.), Леков търси да види доколко предходните традиции на това „триединство“ се трансформират и се изпълват с ново съдържание. Въпреки че за всяка епоха се е изпявало в специфични форми, при всички случаи то е служело като регулатор на народностните тежнения, на нравствено-философските възрения, на културно-естетическите потребности. И следва да се подчертае, че още тук Леков прави своите характеристики не само върху основата на онава, което ни предлага големите писатели, видните книжовници, но анализира и много от създаденото от хора с по-скромно място в духовния живот. Подобно всеобхватно отношение той следва в целия си труд.

Сам авторът признава, че трудът е резултат на многогодишни конкретни изследвания на писатели и творби, на процеси и явления, разглеждани в един или друг план, с оглед на една или друга изследователска задача. И наистина този, който познава дейността на Д. Леков като изследовател на възрожденската литература, не може да не се убеди, че тук той ни предлага един сравнително цялостен синтез на развитието на духовния живот през възрожденската епоха. Научното изложение, изградено върху толкова многообразен материал, ни дава възможност да се сродим по-пълно със съдържанието и духа, с динамиката и етапите на формиране и развитие на културно-естетическо съзнание, на разнообразната в тематично и жанрово отношение национална книжнина. Открояват се и усиленията на изследвача да види как още през средновековната епоха книжовници, преводачи, проповедници са се стремили да се съобразяват с психологията и световъзприемането, с културата на старобългарските слушатели, за да се осъществи диалогът, за да се реализират функциите на устно и писменото слово. За оная епоха Леков с основание говори не за читател, а за слушател, чийто интереси и тежнения не са хомогенни, макар едва по-късно да настъпва по-осезателна диференциация — все така културно-исторически предопределена. Дори и тук, когато литературовелът прескача на един друг „терен“ — по-страничен от неговите

преки научни занимания, — той позава безспорни познания и усет да вижда явленията в тяхната взаимовръзка. Така ние имаме възможност да проследим разглежданата проблематика в нейното развитие, да узнаем за ония различни фактори, които са спомогали за едно по-пълно въздействие на тогавашната книжнина върху отделните слоеве, да почувствуваме как старобългарската образованост е съдействувала за формирането на категорията читател в ония епохи. А също така — как тогавашните книжовници, слушатели или читатели, са давали различна интерпретация на богослужбните текстове, а по-късно — и на другите жанрове книжнина.

Несъмнено достойнство на труда е неотменният историзъм, следван от автора при интерпретацията на писателски личности и на книжовни явления, на обществени и лични терзания, на народности и нравствени въздействия. Без такъв конкретно-исторически подход трудно могат да бъдат разбрани своеобразното на тогавашния духовен живот, психологията на тогавашния писател и читател, своеобразните им взаимоотношения, а и как те еволюират с течение на времето. Основателен е изводът на Леков, че „еволюцията на средновековния писател изпреварва формирането и развитието на старобългарския слушател и читател“. Но заедно с това не трябва да се забравя, че и тяхната душевност, тяхното поведение, интересите им не са оставали без значение за тогавашния писател, а на тази страна авторът не е обърнал необходимото внимание.

Когато започне да осветлява взаимоотношенията между писател, творба и читател през следващата епоха, през Възраждането, напълно естествено е било авторът да тръгне от „Историята“ на Паисий, защото именно тази бележи нов момент в това „триединство“. Тук диалогът се осъществява на различни равнища и чрез различни средства — структурни, стилно-езикови и т. н. С основание се подчертава, че Паисий е новатор не само с идеите, с търсенията и прозренията си. Той е все такъв новатор „и с подхода към читателя и слушателя, с умението си да заинтригува, да държи будно съзнанието му“. Изказвайки верни съждения относно различните съержателни, композиционно-структурни, емоционално-нравствени, народностно-хуманитарни страни на „Историята“, превърнала се в манифест на новата епоха в летописането на българина, Леков не пропуска да подчертае, че благотворният диалог, който Паисий успява да осъществи със слушателя и читателя, се дължи до голяма степен и на характера на езика и стила. Той се стреми да ги приближи до лексиката, до колорита на народната реч. Но не трябва да се забравя, че езикът на „Историята“, както сочат редица изследователи, носи все още много средновековни елементи, независимо от факта, че той съумява да създаде и „ключови думи“, които преминават в по-късната възрожденска книжнина. Леков с основание подчертава, че „История славяноболгарская“ дава възможност да бъдат осветлени и много въпроси, свързани както с взаимоотношенията между творец, читател и слушател, така и относно предназначението и смисъла на предговора и послеслова. А и за типологията на читателя, за творческото начало в тъкуването на текста, на писателя като чи-

тател и интерпретатор, за необходимостта ръкописното слово да бъде масовизирано и демократизирано и т. н.

Научно обосновани са и съжденията за своеобразните условия, при които се формира възрожденският писател и възприемател, както и отношението на последния — на възприемателя, — при концепирането и функционирането на творбата. С будно национално съзнание възрожденският писател става все по-активен участник във всички сфери на обществената и духовния живот. В това отношение благотворна роля играят и чуждите произведения, подхранили и стимулирали една или друга изява на възрожденския книжовник, раздвижили неговата мисловност. В процесите на това съзряване участвуват и фолклорът с присъщото му богатство от народности, социално-нравствени, битови, емоционални ценности. Така получават по-пълно осветление онези предпоставки, които са подтиквали раждането на едно или друго съчинение. А, от друга страна, обогатяват се и знанията ни относно различните функции на тогавашния писател. Него виждаме и в ролята на читател, а читателя — и в ролята на писател, и то на „различни нива“ — национални и наднационални, на които се води диалогът между творци и възприематели.

Обгърнал целият книжовен живот на епохата, Леков разкрива и систематизира различните форми на контакт с читателя и слушателя. Откроява се и значението на личните срещи на писателя, които с времето се умножават. А това води и до нарастване на авторитета, на обаянието на книжовника върху хора с различни интереси, и по такъв начин се изявяват много по-релефно и личните, чисто човешките качества на твореца. Приведените многобройни примери в тая насока наистина разкриват интересни черти у възрожденските дейци, с техния мисловен и емоционален свят, с гражданските им въздействия и творчески пориви.

Независимо обаче от съществуването на различни форми на общуване, най-надеждният фактор в триединството „писател — творба — възприемател“ си остава книгата, към която възрожденецът се отнася с благоговение. Изяснят се много и много свидетелства за това „обожествяване“ на книгата, чито корени идват още от Средновековието. Наистина човек се удивлява на грижите, които се полагат за съхраняване на ръкописния или печатан текст. Колко показателни са в това отношение и приписките на преписвачи и читатели, а и предговорите към самите произведения, пък и писмата, мемоарите и всякакви други съчинения, породени от контакта с творбата! „В съдбата на възрожденската книга се оглежда съдбата на възрожденския писател, на всички, свързани с нея“ — подчертава с основание Леков. И в подкрепа на тази своя мисъл проследява отношението между писатели и спомоществователи, сочи тяхната роля за развитието на националната ни книжнина, за нейното масовизиране, подказва и за своеобразните перипетии на преминаване от ръкописния текст към печатното слово, за трудностите, срещани от възрожденския писател в тая насока.

Във взаимоотношенията между писател и читател настъпва истински прелом с въвеждане на книгочетането у нас. То „извежда българската

ръкописна книга от манастири, черкви и книгохранилища и я праща в училища и читалища, в домовете на учители, търговци, занаятчии." А това довежда до интензивни промени в политическото и книжовното битие на българина. Твърде показателни са и фактите относно тези дислокации. Често печатарят е и автор, и издател, и разпространител. А какво по-голямо доказателство от това за многогранната дейност на възрожденския културен деец, за неговата готовност за всякакви жертви, за високия му морал, за будното му национално съзнание. Така ние се сродяваме с перипетните, с родилните мъки на националната ни книжнина, докато тя влезе във все по-активен и плодотворен диалог с умножаващите се читатели. Тези и подобни на тях въпроси са намерили обстойно разглеждане и обуславят много от нейните научни приноси. Показателен е и подробният анализ на данните, почерпани от списъците на спомоществователите, разкриващи нови моменти от взаимоотношенията между писателя и възприемателя. Разгледани на широка социална и общокултурна основа, те дават възможност да се проследи реценцията на конкретна книга в контекста на региона и извън него, с оглед и на диференциацията на читателската общност.

Осветлявайки отделните форми на взаимодействие между „писател — творба — читател“, авторът на труда характеризира и отделните категории възприематели — те са не само читатели, но и слушатели, а и зрители. Тези различни категории, участващи в духовния живот, са в зависимост и от характера на епохата, от интелектуалното равнище на възприемателя, от жанровата същност на произведението. Тук се говори и за преминаване „от патриархално-фолклорен към литературен вкус“, а, струва ми се, че става дума по-скоро за ново културно-естетическо съзнание, отколкото за вкус.

С методологическа последователност, върху основата на най-разнообразен материал, се проследява и как се променя статутът на взаимоотношенията между творец и възприемател, в зависимост от развитието на самата национална литература, от появата на периодичния печат, на нови културни институции. Правдиво са характеризирани и отделните етапи на националното политическо и естетическо съзряване на българското общество, като се сочи и ролята на някои от факторите, стимулирали тези културно-исторически обусловени процеси. Приведените признания и свидетелства, почерпани от различни писания, дават възможност да се навлезе и в творческия процес — една възможност, която би могла да бъде използвана по-нашироко в труда. Толкова повече, че отделните сждения в тая насока говорят за умение на автора да прониква и в такива сложни сфери, да анализира структурата на творбата, да проследява как фолклорното се дефолклоризира, как протича процесът на фолклоризация на личното творчество и т. н. Много явно е твърдението, че „пресечните точки“ между фолклора и литературата продължават на различни нива, обясняват основни принципи в изграждането и рецепцията на литературната и фолклорната творба, както и ролята на слушателя в творческия процес.

Все така убедителен е и изводът, че възприемателите „не са единна рецептивна, интелектуална и социална категория. Те са различни във времето и пространството, в начина на възприемане и тълкуване на устното слово, на фолклорната или литературната творба.“ Твърде различни са книжовните извори, от които тогавашният читател е могъл да получи една или друга информация, да разшири своите хоризонти, да обогати знанията си.

С присъщата си обстоятелственост Леков изследва и други фактори, които са участвували в разширяването на тях взаимоотношения: училища, читалища, периодичен печат, различните дружества, учебношколската книжнина, литературната критика и т. н. Макар дейността на тези институции да е разглеждана и от други — и в миналото, и в наше време, — тук към тях е подхотено с оглед на въздействието им върху мисловността и чувствата на възприемателя.

Една от своеобразните форми на диалога между писателя и читателя несъмнено е и предговорът — така често използван от възрожденските книжовници като форма, оказала се особено плодотворна за по-пряка изява на автора, за непосредствено общуване с читателя. Предговорът наистина се оказва еднакво полезен и за писателя, и за читателя, заслужава да бъде обект на трактовка от различни аспекти. Използван е и от средновековната книжнина. Паисий разширява неговата функционалност, обвързва го със съдържанието на творбата, с актуалните проблеми на времето. Постепенно той се оформя като своеобразна жанрова единица. Отсега нататък чрез подобни предисловия автори и преводачи влизат в контакт с читателя. Те са показателни и за замисъла на книжовника, и за душевното му състояние, за народностните му пориви, а и към какво следва да се насочи вниманието на читателя и т. н. Може би и по примера на възрожденците самият Леков е снабдил своята книга с подобен предговор, основан все в духа на оная епоха „Към любомъдрия читател“. От краткото, но синтетично изложение научаваме и за дълголетната история на подготовката и съзряването на авторския замисъл и концепция, за отделните в тематично и жанрово отношение студии, излезли от перото му, които служат и като гледище на обобщителния му труд. Казаното в това кратко предисловие е извънредно показателно за разбиране замисъла и същността на цялото изложение, направено с компетентност, която несъмнено уважава и предизвиква нашето признание.

Сред разнообразните форми на диалог, на общуване между творец и възприемател Леков се спира и на ония, които се осъществяват в самия текст и чрез самия текст. Наистина много и много са предупрежденията във възрожденската книжнина — писателят да има ясно съзнание за кого пише, какво пише и как го пише. Тук Леков говори за две категории читатели — „идеален и реален читател“, — термини все от рецептивната естетика. Необходимо е било обаче тези категории да бъдат изяснени с оглед и на смисъла им в контекста на изложението. Не подлежи на съмнение казаното относно ролята на читателя като интерпретатор и възприемател на даден текст, както и стремежът

да бъдат очертани различните модели на четене, обусловени очевидно от нееднакви интереси на читателите, от нееднаките им формации и културно-естетическо равнище. Тук с основание е отделено място и на въпроса, как чуждестранната творба се възприема от читателя и преводача — един въпрос, занимавал и в миналото, и в наше време литературнознанието. В това отношение казаното за Карвелов — задържал години наред изследователския поглед на Леков, — е извънредно показателно. Изобщо въпросът за многофункционалността, за интерпретацията на текста в зависимост от възрастта, културата, жизнения опит на адресата — въпрос, занимавал живо българската интелгенция в ония десетилетия, — е намерил компетентно осветление.

В един подобен труд напълно естествено е да бъде разгледан и въпросът за формирането на възрожденския зрител. Та нали относно ролята и значението на театралните представления се разгръщат толкова оживени спорове в ония години. Познатите факти от тая област Леков дообогатява и синтезира, за да се получи една сравнително пълна представа за взаимоотношенията между театрална сцена и зрител — взаимоотношения, съпътствувани от непримирими спорове, водени на различни нива. Много върна е изказаната мисъл, че взаимоотношенията между драматург и зрител са значително по-богати и многоетапни, отколкото между писател и читател, защото в оформянето на театралния спектакъл участвуват и други посредници, в процеса на художествената комуникация се вместват и други фактори. При всички спорове и стеснени разбирания у някои възрожденци относно същността на театъра, той се утвърждава като плодотворна форма на диалога между творец и зрител, играе значителна роля за националното политическо и културно-естетическо съзряване на българската общественост.

Интересни размисли буди и главата под наслов „Възприемателът и някои проблеми на литературната история“, която е замислена и като обобщение на монографичното изследване. Тук Леков отново се спира на някои методологически въпроси с оглед да се открие националното своеобразие на триединството „писател — творба — възприемател“. Подхващайки въпроса за типологията на възрожденския писател и възприемател, Леков има съзнание за сложността на този проблем и с основание пише, че „типологията на възприемателя като национално единна, а същевременно като диференцирана категория е необходима, но все още трудно осъществима задача в рамките на един отделен период и на многовековното литературно развитие“. Все така предпазлив е той и когато говори за историята на читателя в зависимост от историята на литературата — един въпрос, дискутиран и в световното литературознание, — както и за необходимостта историята на литературата да бъде изучавана и във връзка с историята на формирането и развитието на читателя. А това предполага също да се държи сметка и за характера на отделните литературни поколения, за промяна в критериите за оценка и възприемане на художественото творчество. Наблюденията и анализите и в тая насока се отличават със свойствената за Леков

широка аргументираност и последователна историко-диалектическа принципиалност.

Макар в края на труда си авторът да признава, че не е имал за задача да очертава пъляна „модел за бъдеща история на българския читател“, подхванатите и осветлени въпроси, приведенният богат материал, изказаните съждения будят плодотворни размисли и са безспорно важна крачка към създаване на такъв модел. А това е заслуга, която следва да бъде оценена по достойнство.

Дочо Леков не само е свързал научната си съдба с възрожденската литература и култура. Той се е сродил дълбоко с духа на ония апостоли на българщината, на новото национално битие. И подобно на тях в краткия послеслов към книгата споделя ония благородни начала и идеи, които са го ръководили да предприеме всеобхватното си изследване. Преброял цялата възрожденска книжнина — в различните ѝ жанрове, тематично и проблемно многообразие, — той се стреми да осветли сложните и постоянно изменящи се взаимоотношения между писател, творба и възприемател. И по необходимост това е налагало да вникне и анализира различни страни от техния социален и духовен свят, да съпостави явления и процеси, давали съдържание на формиращата се национална култура, да прибегва към разсъждения от различно състояние, все с оглед на фундаменталната си задача. Трябва да се признае, че тая проблематика е наистина сложна, многоаспектна и е трудно всички нейни страни да намерят съответна изчерпателна характеристика. Напълно естествено е било един въпроси да бъдат разработени по-цялостно, други само в определени техни аспекти, трети само поставени — както чистосърдечно признава изследвачът.

Всеки, който се е занимавал с оная епоха, не може да не признае, че при всичките успехи на българската литературна историография — и в миналото, и в наше време, — прелстои да бъде осветлено още много и много от нейното необозримо съдържание — съкровищница на големи и непреходни национални, културно-исторически, нравствено-философски, идеологически, естетически ценности. Трудът на проф. Дочо Леков „Писател — творба — възприемател“ е радостно явление в съвременната ни литературна история и културология. Той респектира с многообразната си проблематика, с богатството на анализирания разнообразен материал, с цялата си концептуалност, с комплексността на подхода при осветляване на важни въпроси от духовното битие на българската нация. Наред с всичко друго те насочват и към нови размисли, към нови диверсии и по отношение на тая непреходна по своята актуалност проблематика. Напълно естествено е в такъв един труд са се срещат и съждения, които могат да предизвикат един или други несъгласия или изисквания за по-широка мотивировка и изчерпателност. Но в своята цялост като замисъл и изпълнение той наистина представлява несъмнен принос в съвременното ни литературознание и културознание. Колко чистосърдечно и трогателно звучат заключителните думи на послеслова: „И който види „неизправни реч“ „да не кълне“, а „да благослови“, че се е наел литературен историк да напише и остави пространи слова за книжовника, книгата и четящия

през Българското възрождане. „Кой може по-добре, да пише!“ Нека тези заветни възрожденски слова вдъхновяват съвременни и идни поколения към все такъв самоотвержен труд за всестран-

ното осветляване на величаво-драматичната възрожденска епоха, към която отглеждат корените на нова и съвременна България.

Георги Димов

МОНОГРАФИЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА ПОЕМА „БЪЛГАРСКАТА ПОЕМА ОТ ОСВОБОЖДЕНИЕТО ДО ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА“. (ОТ МИЛЕНА КИРОВА Унив. ситетско изд. „Климент Охридски“. С., 1988, 230 с.)

Изследването на М. Кирова върху историческото развитие на българската поема за периода от Освобождението до Първата световна война доказва, че естетическите трансформации на този особен хибриден жанр много точно отразяват бързите промени в художественото ни съзнание през трите десетилетия на най-интензивни естетически търсения за българската литература изобщо. Авторката е проследила целия исторически материал, всички автори и произведения на този жанр през разглеждания период и формулирайки идейно-естетическите и структурни тенденции в развитието и превъплъщението на поемата, стига и до изводи за цялостното ни национално литературно развитие.

В уводната глава „Жанр и естетическо съзнание“ М. Кирова очертава жанровите граници на поемата като „синтез на двете родови начала — епос и лирика“. Тя подчертава, че разделението — епическа и лирическа поема — е условно и притегля към преобладаващия в конкретния случай структуроизграждащ жанров елемент — лирически или епически, — но тия понятия никога не изключват присъствието на двата родови фактора в съдържанието на понятието поема. Защото „поемата принадлежи на лиро-епиката, която е самостоятелен лиричен род, и винаги изразява нейните най-същностни черти“. Отречен е терминът „лиро-епическа поема“, защото представлява тавтология, както и делението на сюжетни и безсюжетни поеми като нецелесъобразно, „тъй като всяка поема има сюжет в по-широк смисъл — не само като система от действия и герои, но и като целенасочено развитие на авторовите чувства и мисли“. Направено е и убедително разграничение на поемата от епопеята, тъй като в нашето литературознание тези две жанрови понятия често се употребяват необмислено и неточно.

По-нататък, още в увода, главните изводи на авторката във връзка с характеристиките на жанра са основно свързани и произтичат от наблюденията и върху конкретния литературно-исторически материал. Преобладаващото лирическо пред епическото начало в българската поема тя обяснява с липсата на класически епически форми (фолклорни и литературни) в нашето художествено творчество. Но изобщо изводите й за „лиризираната поемна структура“, за „подчинената роля на повествователния елемент“, за „авторския субективизъм към епическите и сюжетни елементи“ генерализират вътрешножанровата динамика на структурата, при която не в равновесието, а в постоянната нестабилност на компонентите се реализира изобщо спецификата на жанра. Това се отнася и за „специфичната лиризирана композиционна логика“, и за „сюжетно организираното

повествование“, за „изобразителната фрагментарност“ и „символния синтез“ при поемата. Историческото обяснение на преобладаващото лирично в развитието на българската поема с липса на епос (фолклорен и литературен) е неубедително и неуместно като теза в добре организираните теоретични уводи, в който се разграничават и дефинира жанровото понятие. Още повече, че по-нататък в изследването тезата се самоопровергава при проследяването на процеса на лиризицията чрез преолюбяване на обективната и субективна повествователност и сюжетност.

Жанровата динамика е проследена последователно-хронологично през трите десетилетия до войните, като по доминиращите насоки и тенденции са очертани три основни етапа от развитието на националната лиро-епика. Поемата се оказва жанрът, който „най-отчетливо и цялостно изпълнява разпосочените идейни търсения на десетилетието „между две епохи“ — 80-те години, — а Вазов — авторът с изключителната способност да изпреварва времето си, да „улавя още неизбистрени перспективни тенденции“. Авторката убедително доказва това и с анализите си, и с обобщаващите си разсъждения и изводи. А именно — осемте Вазови поеми: „Грамада“, „Загорка“, „Видул“, „Трайко и Риза“, „Зихра“, „В царството на самодивите“, „Кихавицата на Салоста“ и „Моята съседка Гмитра“ — написани през първите четири години на десетилетието, оформят облика на лиро-епическия жанр с новото в жанровата му структура за разлика от възрожденската традиция — „подчертан лиризъм, засилен автобиографизъм, естетическо осмисляне на фолклора, свобода и раздвиженост на формата“.

Още през 80-те години поемата като най-стабилизирани в опита си жанр реагира и на интелектуалната и философска проблематика; върху нейните жанрови територии възникват и постепенно се утвърждават новите идейно-естетически тенденции, новото художествено съзнание и новата тематика и проблематика в литературата ни. В изследването е анализирано отношението на жанра към възникването и утвърждаването на критическия реализъм като метод и отношение към действителността. Първите не особено сполучливи опити на Ст. Михайловски в областта на философската поема са преоценени като „целенасочен опит за рязко преодоляване на традицията, за пълно отърсване от рамките на патриархалния мироглед, за поврат към художествените внушения на големите европейски литератури“. А хумористичната и сатиричната поема на Вазов, Ал. Константинов и Ст. Михайловски, по наблюденията на М. Кирова, отбелязва спад по отношение на високата възрожденска традиция, защото не е свързана с важни за съще-